† VARSANUFIE
Arhiepiscopul Râmnicului

Înțelepciunea, de la înălțimea tronului dumnezeiesc la adâncul cunoașterii

Inefabilă și tainică (I Corinteni II, 7), înțelepciunea lui Dumnezeu își are existența din veci, Dumnezeu fiind începutul și izvorul acesteia, pentru că, „înainte de toate s-a zidit înțelepciunea, și înțelegerea minții este din veac" (Isus Sirah I, 4)[1], fapt pentru care gândirea patristică a privit-o, pe de o parte, în caracterul său obiectiv, în care nu se comunică oamenilor, iar, pe de altă parte, ca dar supranatural, împărtășit oamenilor[2]. Aceasta pentru că, afirmase Sfântul Vasile, „lucrările sunt diferite, pe câtă vreme ființa e simplă, iar noi putem spune că din lucrări Îl cunoaștem pe Dumnezeu, pe când de Ființa Lui nu suntem în stare să ne apropiem, pentru că lucrările Lui sunt cele care coboară spre noi, pe când Ființa Lui rămâne inaccesibilă"[3].

Astfel, înțelepciunea nu trebuie înțeleasă ca un simplu atribut divin, unde este legată de atotștiința lui Dumnezeu, ci ca o realitate ontologică, ce descoperă însăși natura lui Dumnezeu și modalitatea prin care El Se revelează lumii create, căci, prin creație, „Înțelepciunea și-a zidit casă" (Pildele lui Solomon IX, 1) și pe toate cu înțelepciune le-a făcut. „În această perspectivă, omul este mărturisit ca având ca telos un orizont sofianic, părtășia la înțelepciunea divină, părtășie din care se naște faptic (ortho-praxic) asemănarea cu Dumnezeu"[4].

În înțelegerea scripturistică și patristică, Înțelepciunea lui Dumnezeu este indisociabil legată de Persoana Fiului, de Logosul divin, „Înțelepciunea Însăși, chipul bunătății dumnezeiești"[5], Care „era de la început Cuvântul,

1 „Înainte de toate s-a zidit înțelepciunea și înțelegerea minții este din veac. Izvorul înțelepciunii este cuvântul lui Dumnezeu întru cele înalte și căile ei sunt porunci veșnice. Rădăcina înțelepciunii cui s-a descoperit? Și izvoarele ei cine le cunoaște? Unul este înțelept, înfricoșător foarte, Domnul, Cel care șade pe scaunul Său. El a zidit-o și a văzut-o, și a numărat-o, și a revărsat-o peste toate lucrările Sale. Ea se află la tot trupul după măsura dărniciei Lui și a dat-o celor ce-L iubesc pe El" *(Isus Sirah* I, 4-9)

2 Viorel Caloianu, „Raportul dintre concepția despre înțelepciune în cartea „Proverbele lui Solomon" și tradiția despre înțelepciune în textele egiptene", în *Glasul Bisericii*, an XXXIII, nr. 1-2, 1974, p. 64.

3 *Epistola* 234, P. G. XXXII, col. 868.

4 Pr. conf. dr. Ioan Chirilă, „Sofia și Logos, sau despre dialogul dintre cei doi Iisus: Hristos și Ben Sirah", în *Studii Teologice*, seria a III-a, anul I, nr. 1, 2005, p. 49.

5 Origen, *Contra lui Celsus*, VI, 63, în Scrieri alese, Partea a patra. Studiu introductiv, traducere și note Pr. Prof. Teodor Bodogae, col. «PSB», vol. 9, Ed. IBMBOR, București, 1984, p. 424.

și Cuvântul era la Dumnezeu, și Dumnezeu era Cuvântul" (Ioan I, 1). Pentru Sfântul Maxim Mărturisitorul, Cuvântul lui Dumnezeu actualizează rațiunile divine preexistente prin aducerea lor la existență în condiții determinate de spațiu și timp[6]. Manifestarea înțelepciunii în forme concrete este legată de înțelegerea a ceea ce este adevărat sau drept, de diferite abilități de a alege sau de a acționa și de principii.

Aceste perspective își aflau rădăcinile în tradițiile sapiențiale ale Vechiului Testament, unde existau cel puțin patru termeni diferiți, care exprimau sensurile acestea: „hokma", cel mai popular, se traduce explicit prin femininul ebraic de „înțelepciune" (Înțelepciunea lui Solomon IX, 1), urmat de „bînâ", cu sensul de „înțelegere" (Iov XXXIX, 26 și Proverbe XXIII, 4), apoi „tebûnâ", echivalentul lui „pricepere" (Psalmul CXXXVI, 5) și, nu în ultimul rând, „sekel", care privea „prudența" (Psalmul XII, 8; XXIII, 9).

De altfel, Sfânta Scriptură a reprezentat dintru început o carte *de* înțelepciune și *a* înțelepciunii prin excelență, care descoperă „adâncul bogăției și al înțelepciunii, și al științei lui Dumnezeu" (Romani XI, 33).

Dumnezeu a întemeiat pământul prin înțelepciunea Sa, a pus cerurile prin înțelepciune (Psalmul CIV, 24), ceea ce reprezintă o mărturie a ordinii divine, a frumuseții și a sensului creaturilor, toate stând sub purtarea de grijă a lui Dumnezeu.

Iconomia, care relevă Înțelepciunea divină, s-a extins peste toate planurile: de la rânduirea cosmosului în întregime, la rânduirea vieții omului și a comunității bisericești. Totul este ținut de Înțelepciunea lui Dumnezeu în mod tainic, dar real, fiindcă El este „Cel Ce suflă peste ape și le pune ordine" (Iov XXXVIII, 41).

Însă, „de vreme ce întru înțelepciunea lui Dumnezeu lumea n-a cunoscut prin înțelepciune pe Dumnezeu, a binevoit Dumnezeu să mântuiască pe cei ce cred" (I Corinteni I, 21), spre „cunoașterea tainei lui Dumnezeu-Tatăl și a lui Hristos, (în care) sunt ascunse toate vistieriile înțelepciunii și ale cunoștinței" (Coloseni II, 2-3).

Cunoașterea nu a putut fi disociată de înțelepciune și, mai ales, de Izvorul ei, Dumnezeu, însă, pentru o lesne înțelegere, în Vechiul Testament, aceasta a fost personificată (Pildele lui Solomon VIII; Iov XXVIII), descrisă fiind ca realitate dumnezeiască, „prima născută" (Pilde VIII, 22-31), creată „din eternitate până la începuturi" (Isus Sirah XXIV, 9), însă, totodată, aflându-se lângă tronul lui Dumnezeu, din perspectiva înțelegerii sale ca prezență activă în creație[7] din veac, înaintea lucrurilor Sale, dar și în istoria mântuirii,

6 Sf. Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, col. PSB, 80, Ed. IBMBOR, București, 1983, p. 83; Mihai D. Vasile, *Tradiția simbolică a Logosului creștin*, Ed. Punct, București, 2000; Ierom. Daniil Stoenescu, „Învățătura Sfîntului Maxim Mărturisitorul despre rațiunile divine", în M.B., nr. 7-8, 1985, p. 419.

7 „Când a întocmit Domnul cerurile, eu eram de față, când a tras o zare pe fața adâncului, când a pironit norii sus și când au țâșnit cu putere izvoarele adâncului, când a pus un hotar mării, ca apele să nu treacă peste

Înțelepciunea nu este doar un concept teologic abstract, ci o realitate vie, care transformă existența umană, încât „are în vedere cu deosebire ținuta cu adevărat frumoasă și cu folos a oamenilor și privește relațiile armonioase și ziditoare dintre ei”, dar și o modalitate practică a posibilității împlinirii voii lui Dumnezeu.

ca revărsare „peste toate lucrările Sale, care se află la tot trupul după măsura dărniciei Lui, și a dat-o celor ce-L iubesc pe El” (Isus Sirah I, 9). *Eclesiasticul* adaugă o dimensiune practică înțelepciunii, arătând cum se manifestă ea în viața cotidiană a credinciosului și cum devine călăuză pentru o existență virtuoasă, pentru formarea morală a omului, dobândită prin îndemnuri, sfaturi și pedepse. Astfel, înțelepciunea nu este doar un concept teologic abstract, ci o realitate vie, care transformă existența umană, încât „are în vedere cu deosebire ținuta cu adevărat frumoasă și cu folos a oamenilor și privește relațiile armonioase și ziditoare dintre ei”[8], dar și o modalitate practică a posibilității împlinirii voii lui Dumnezeu, fapt pentru care îi descoperim pe cei care lucrau la Cortul Sfânt sau confecționau veșmintele preoțești ca fiind „plini de duhul înțelepciunii și al priceperii” (Ieșirea XXVIII, 36; Ieșirea XXXV, 30)[9]. Această plinătate a înțelepciunii și a priceperii se alătura celei naturale, pe care și Adam a avut-o din belșug, dar pe care acesta nu a așezat-o pe calea cunoașterii și a asemănării cu Dumnezeu. În debutul textului scripturistic al Pildelor lui Solomon se arată că acestea sunt „folositoare pentru cunoașterea înțelepciunii și a stăpânirii de sine, pentru înțelegerea cuvintelor adânci, pentru dobândirea unei îndrumări bune, pentru dreptate, pentru dreapta judecată și nepărtinire, pentru a prilejui celor fără gând rău o judecată isteață, omului tânăr, cunoștință și bună cugetare” (Pilde I, 1-4).

Sensul înțelepciunii nu putea fi redus la aspecte morale și intelectuale, deși nu putem nega că a fost privită ca unul dintre idealurile umanității, virtutea supremă, dacă ne referim la culturile antice, la sistemele filozofice de atunci și până în prezent, ce redau raportul între înțelepciunea lui Dumnezeu și înțelepciunea umană, însă, revenind la Vechiul Testament, acolo „s-a pregătit, într-o mare măsură, drumul spre Logosul Sfântului Apostol Ioan, căci, până la Logos, nu mai era decât un pas: Întruparea”[10]. Înainte de venirea Domnului nostru Iisus Hristos, filosofia profană a fost, într-adevăr, călăuzitoare către înțelepciunea lui Dumnezeu, dar nu

porunca Lui; când a pus temeliile pământului, Eu eram meșterul Lui, la lucru lângă El, și în toate zilele eram desfătarea Lui, jucând neîncetat înaintea Lui, jucând pe rotocolul pământului Său și găsindu-mi plăcerea în fiii oamenilor” (*Pildele lui Solomon* VIII, 27-31).

8 D. Stamatoiu, „Sensul noțiunii de înțelepciune în cărțile didactice ale Vechiului Testament”, *Mitropolia Olteniei*, nr. 7-9, 1977, p. 555.

9 Teodor Burcuș, „Sensul înțelepciunii în cărțile didactice ale Vechiului Testament”, în *Studii Teologice*, nr. 7-8, 1966, p. 435.

10 Diac. Leet. Mircea Chialda, „Învățături moral-sociale în Proverbele lui Solomon”, în *Studii Teologice*, nr. 1-2, 1955, p. 9.

era suficientă pentru a-l restaura pe omul căzut; omenirea avea nevoie de Cineva care să ridice păcatul din lume și care să dea o înțelepciune adevărată și veșnică, deși aceasta va apărea ca o „nebunie" înaintea înțelepților lumii acesteia[11].

De altfel, „în Logos numeroasele cuvinte ale Vechiului Testament au devenit un singur *Verbum abbreviatum* și un singur *Verbum abbrevians*, pentru că toată revelația este rezumată în Logos"[12].

După Întruparea Logosului, al cărei rol rămâne acela de a realiza deplina unire a omului cu Dumnezeu, care se traduce prin îndumnezeire, înțelepciunea a căpătat noi valențe, așa încât asistăm la o răsturnare a valorilor printr-o înțelegere distinctă a înțelepciunii oamenilor față de înțelepciunea lui Dumnezeu, după îndemnul Mântuitorului Hristos: „Fiți înțelepți ca șerpii și blânzi ca porumbeii!" (Matei X, 16). Dacă blândețea porumbeilor se referă la „nerăutatea și iertarea în supărări sau necazuri și în altele de același fel"[13], este surprinzătoare aducerea în prim plan a șarpelui, simbol al vicleniei în Vechiul Testament, unde este legat indisolubil de căderea în păcat a protopărinților Adam și Eva. Ocurența asocierii înțelepciunii cu șarpele nu trebuie să conducă la limitarea înțelepciunii la atitudinea de conjunctură, ci la o privire atentă către actul creării, în care Dumnezeu le-a făcut pe toate „bune foarte", încât înțelepciunea tuturor celor create, inclusiv a șarpelui, era orientată spre bine. Această „înțelepciune intuitivă" a șarpelui a fost folosită „cu răutate", prin ispitire, de către diavol. Așadar, înțelepciunea șarpelui, de care vorbește Mântuitorul Hristos, este despărțită în mod firesc de actul ispitirii protopărinților Adam și Eva, fiind evidențiate chipurile rațiunilor divine, sădite de Dumnezeu în creație și care se descoperă și prin înțelepciune.

Căutarea excesivă a înțelepciunii a cunoscut variații infinite ale unor formule perene, inclusiv datorită dibăciei și vicleniei unora, astfel încât s-a creat o anumită „tensiune" între înțelepciunea divină și înțelepciunea omenească. Spre exemplu, pentru Varlaam de Calabria, cel mai înalt bun era reprezentat de cunoașterea lucrurilor, întrucât înțelepciunea din științe conducea către modelele originare nemateriale, pe când Sfânta Scriptură oferea numai simbolurile acestei înțelepciuni, motiv pentru care o considera inferioară științelor. În acest fel, între activitatea inteligenței și viața religioasă, între filosofie și teologie, se stabilea o prăpastie, pe care nu puteau să o depășească"[14]. Or, în realitate, este invers:

11 Sf. Grigorie Palama, *Triade*, I, 1, 22, pp. 62-63.

12 Pr. conf. dr. Ioan Chirilă, „Sofia și Logos, sau despre dialogul dintre cei doi Iisus: Hristos și Ben Sirah", în *Studii Teologice*, seria a III-a, anul I, nr. 1, 2005, p. 63.

13 Sf. Cuv. Ambrozie de la Optina, *Filocalia de la Optina*, traducere de Florentina Cristea, Editura Egumenița, Galați, 2009, p. 91.

14 Jean Meyendorff, *Introduction à l'étude de Grégoire Palamas*, p. 174.

Sfânta Scriptură conduce la o cunoaștere mult mai înaltă a lucrurilor[15], în care singura cheie devine Harul Duhului Sfânt. Acest lucru l-a susținut Sfântul Grigorie Palama împotriva lui Varlaam atunci când a arătat că înțelepciunea din științe nu este mântuitoare, pe când cea izvorâtă din învățăturile inspirate de Dumnezeu conduce către o cunoaștere deplină. Totodată, spune Sfântul Grigorie, dacă am explica Sfânta Scriptură în lumina înțeleptelor învățături profane, am devia ușor, ușor. Sfântul Vasile cel Mare merge până într-acolo, încât spune că „înțelepciunea și priceperea, care par cele mai mari și mai trainice bunuri pe care le au oamenii, sunt și ele zadarnice, că îngâmfă și dau omului o înălțime neadevărată; sunt o nimica dacă le lipsește înțelepciunea dată de Dumnezeu"[16].

Înțelepciunea din științe nu este mântuitoare, pe când cea izvorâtă din învățăturile inspirate de Dumnezeu conduce către o cunoaștere deplină. ...„înțelepciunea și priceperea, care par cele mai mari și mai trainice bunuri pe care le au oamenii, sunt și ele zadarnice, că îngâmfă și dau omului o înălțime neadevărată; sunt o nimica dacă le lipsește înțelepciunea dată de Dumnezeu".

De aceea, Sfântul Apostol Pavel ajunge să considere înțelepciunea lumii drept „nebunie" înaintea lui Dumnezeu atunci când omul se îndepărtează de Dătătorul a tot binele și a toată înțelepciunea. În Epistola către Efeseni, Sfântul Apostol Pavel vorbește despre „înțelepciunea cea de multe feluri a lui Dumnezeu» (Efeseni III, 10), care se face cunoscută prin Biserică. Sfântul Apostol Pavel leagă dobândirea acesteia de „cunoașterea tainei lui Dumnezeu-Tatăl și a lui Hristos, (în care) sunt ascunse toate vistieriile înțelepciunii și ale cunoștinței" (Coloseni II, 2-3), așezând „cuvântul înțelepciunii" (I Corinteni XII, 8) în rândul harismelor, care sunt „felurite slujiri" (I Corinteni XII, 5) în cadrul aceluiași trup, iar Sfântul Apostol Iacov vorbește de „înțelepciunea cea de sus", despre care afirmă că „este curată, apoi pașnică, îngăduitoare, ascultătoare, plină de milă și de roade bune, neîndoielnică și nefățarnică" (Iacov III, 17). De altfel, înțelepciunea creștină nu a avut nimic de-a face cu atitudinile trufașe și ostentative ale unor înțelepți ai vremii, care Îl ispiteau frecvent pe Mântuitorul Hristos pentru a-L prinde în cuvânt, ci a fost legată de smerenie și de bucuria împlinirii poruncilor lui Dumnezeu, precum și de pregustarea fericirii veșnice.

Pentru aceasta, cuvântul înțelepciunii nu rămâne doar la sensul de ușurință pentru a învăța pe alții, ci este definit de Sfântul Diadoh al Foticeii, în raport cu o altă harismă, a cunoștinței. Pentru Sfântul Chiril al Alexandriei, „*[c]uvântul înțelepciunii*, după cât mi se pare mie, este cel care,

15 Sf. Pr. Mărturisitor Dumitru Stăniloae, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, Ed. IBMBOR, București, 2006, p. 38.

16 Sf. Vasile cel Mare, *Omilii și cuvântări*, Omilia a XX-a, II, în col. *Părinți și Scriitori Bisericești* (2009), vol. 1, pp. 295-296.

întru deschiderea gurii, e ușor la ivire și curgător. *Cuvântul cunoștinței* îl au unii dintre noi care nu au îndemânare la vorbire și nu pot cu ușurință a se exprima și a face pe altul să înțeleagă, dar în mod sigur au o înțelegere adâncă și preaînțeleaptă a Sfintelor Scripturi”[17], înțelepciunea „descoperind însăși lucrarea cunoștinței prin dragoste”[18].

Revenind la dimensiunea hristologică a înțelepciunii, aceasta nu poate fi separată de teologia îndumnezeirii omului și a desăvârșirii duhovnicești. *Prologul Evangheliei de la Ioan* Îl identifică pe Mântuitorul Hristos ca fiind Logosul, „Înțelepciunea lui Dumnezeu”, o identificare care nu este doar metaforică, ci ontologică: Hristos este Înțelepciunea divină, întrupată pentru mântuirea oamenilor, ceea ce presupune o participare existențială a omului la aceasta[19].

Înțelepciunea lui Dumnezeu nu este doar un atribut divin abstract, ci o realitate personală și transformatoare, care se identifică cu Persoana Fiului întrupat. Prin Hristos, Înțelepciunea divină devine accesibilă omului, oferindu-i nu doar cunoașterea teoretică despre Dumnezeu, ci și participarea reală la viața divină.

Într-un comentariu la prologul *Evangheliei după Ioan*, Sfântul Irineu al Lyonului arăta că „nimeni în cer, pe pământ ori sub pământ n-a fost în stare să deschidă cartea Tatălui ori să se uite la ea, cu excepția Mielului înjunghiat, care ne-a mântuit prin sângele Său, primind de la același Dumnezeu, Care le-a făcut pe toate prin Cuvântul Său și le-a împodobit cu Înțelepciunea Sa, putere peste toată făptura atunci când Cuvântul s-a făcut trup” (Ioan I, 14)[20].

Această idee a fost reluată în literatura patristică privind Înțelepciunea lui Dumnezeu și a oferit o viziune profundă și coerentă despre modul în care Dumnezeu Se revelează și Se comunică lumii create. De la identificarea timpurie cu Logosul divin la dezvoltarea complexă a doctrinei energiilor necreate, Sfinții Părinți au construit o teologie care îmbină rigoarea conceptuală cu experiența spirituală vie. Pentru aceștia, Înțelepciunea lui Dumnezeu nu este doar un atribut divin abstract, ci o realitate personală și transformatoare, care se identifică cu Persoana Fiului întrupat. Prin Hristos, Înțelepciunea divină devine accesibilă omului, oferindu-i nu doar cunoașterea teoretică despre Dumnezeu, ci și participarea reală la viața divină. „Părinții Bisericii, care s-au format în cultura vremii lor, au atras mereu atenția asupra faptului că înțelepciunea spre care aspiră creștinii este deosebită, chiar fundamental deosebită față de ceea ce se înțelege îndeobște prin a fi înțelept. În toată lucrarea lor, dacă ne referim, mai ales, la

17 Sf. Chiril al Alexandriei, *Comentariu la 1 Corinteni*, ad loc, P. G. 74, p. 885.

18 Sf. Diadoh al Foticeii, *Cuvânt ascetic despre viața morală, despre cunoștință și despre dreapta socoteală duhovnicească, împărțit în 100 de capete*, c. 9, F.R. 1 (1993), supra notele 5-6.

19 Vladimir Lossky, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, p. 108.

20 *Ibidem*, p. 168; PG 7, *Adversus haeresis*, 4, col. 1033 A-B.

cei din vechime, ei au ales în multe situații să transmită credința cu tact, străduindu-se să construiască punți și, totodată, să pună în lumină adevărul revelației în puritatea lui, ca dar și exigență mântuitoare"[21].

Sfântul Irineu al Lyonului a fost cel care a dezvoltat sistematic învățătura despre Înțelepciunea divină în contextul iconomiei mântuirii. Respingând tezele valentiniene cu privire la emanațiile de eoni și la patima Înțelepciunii[22], marele apologet a explicat faptul că Dumnezeu are totdeauna cu Sine Cuvântul și Înțelepciunea Sa, prin Care și în Care liber și spontan le-a făcut pe toate. Această perspectivă trinitară a Înțelepciunii va marca întreaga dezvoltare ulterioară a teologiei patristice, care a așezat în lumină faptul că Iconomia divină umple timpul și spațiul de sensul adevărat atunci când ea începe să se efectueze[23], așa încât Înțelepciunea divină se revelează progresiv în istoria mântuirii, manifestându-se prin diverse moduri și etape. Evenimentele acestei istorii, care se repercutează în viața Bisericii, ce se descoperă și ea treptat, sunt Creația, Căderea și Crucea. Biserica devine astfel organul prin care se actualizează și se transmite Înțelepciunea divină în lume.

O contribuție esențială la înțelegerea Înțelepciunii divine prin identificarea acesteia cu Logosul creator și mântuitor a adus și Sfântul Atanasie cel Mare. În *Cuvânt despre Întruparea Logosului* și *Cuvântul împotriva elinilor*, marele ierarh alexandrin a arătat că Logosul, fiind Înțelepciunea lui Dumnezeu, a rânduit ordinea cosmică, a unit creaturile și a creat o singură armonie din ele. El este raportat mereu la Tatăl și numit ca atare: „Înțelepciunea în Sine, Cuvântul (Rațiunea) în Sine, Puterea în Sine proprie Tatălui, Lumina în Sine, adevărul în Sine, dreptatea de Sine, virtutea de Sine și pecetea, și strălucirea, și chipul, și, pe scurt, rodul autodesăvârșit al Tatălui și unicul Fiu, chipul întocmai al Tatălui"[24]. Pentru Sfântul Atanasie cel Mare, Înțelepciunea divină nu reprezenta doar principiul ordonator al cosmosului, ci și forța regeneratoare, care restaurează ordinea perturbată de păcat, arătând, astfel, că Înțelepciunea divină se manifestă prin opera mântuitoare a Fiului întrupat.

Participarea la Înțelepciunea divină presupune o transformare ontologică a firii umane: prin unirea cu Hristos, prin împărtășirea cu ce este dumnezeiesc, natura noastră devine dumnezeiască. În acest sens, Sfântul Grigorie Palama distinge mai multe grade de împărtășire din energiile necreate ale lui Dumnezeu, în funcție de starea spirituală a fiecăruia: „Unele existențe se împărtășesc numai de lucrarea de ființă făcătoare a

21 Bogdan Tătaru-Cazaban, „Darul înțelepciunii", în *Dilema*, 5 septembrie 2024.

22 Sf. Irineu al Lyonului, „Împotriva ereziilor. Combatere și răsturnare a gnozei cu nume mincinos", în PSB, serie nouă, 22, Editura Basilica, București, 2024, p. 316.

23 Sf. Pr. Mărturisitor Dumitru Stăniloae, „Iconomia dumnezeiască, temei al iconomiei bisericești", în *Ortodoxia*, 1969, p. 5.

24 Sf. Atanasie cel Mare, *Cuvântul împotriva elinilor*, cap. 46.

lui Dumnezeu, deși prin aceasta se împărtășesc de Dumnezeu întreg. Dar nu se împărtășesc și de lucrarea de viață făcătoare. Altele, și de aceasta, dar nu și de cea de înțelepciune. Altele, iarăși, și de aceasta, pe lângă celelalte. Numai îngerii care și-au păstrat locul lor și aceia dintre oameni care au ajuns la cinstea suprafirească, dată ființelor raționale, se împărtășesc și de lucrarea, și de harul deificator, de însăși lumina dumnezeiască și negrăită"[25].

Această perspectivă soteriologică subliniază că Înțelepciunea divină nu rămâne exterioară omului, ci îl transformă din interior. „Cel ce vrea să-și crească trupul virtuților să se sârguiască a dori laptele rațional și nestricat al harului de maică. Căci de acolo se hrănește cu lapte tot cel ce caută creșterea în Hristos și vrea să sporească în El. Înțelepciunea dă de la pieptul ei, ca lapte spre creștere, căldura; iar celor desăvârșiți, ca miere hrănitoare, bucuria, spre curăție"[26].

Înțelepciunea divină devine principiul unificator al întregii creații atât la nivel cosmic, cât și la nivel spiritual... Participarea la Înțelepciunea divină nu este însă doar o experiență individuală, ci una eclezială, care se actualizează în viața liturgică și sacramentală a Bisericii.

Aici Sfântul Grigorie Palama relua o parte din învățăturile Sfântului Grigorie de Nyssa, care dezvoltase o teologie mistică a Înțelepciunii divine, arătând cum aceasta se comunică sufletului uman prin unirea cu Dumnezeu. Această perspectivă arată cum Înțelepciunea divină devine principiul unificator al întregii creații atât la nivel cosmic, cât și la nivel spiritual, după cum învață Sfântul Maxim Mărturisitorul[27].

De aceea scrie Sfântul Diadoh că „mintea cuvântătoare de Dumnezeu, îndulcindu-și și încălzindu-și sufletul cu înseși cuvintele lui Dumnezeu, dobândește nepătimirea în măsură potrivită. Iar mintea cunoscătoare, întărită prin experiența cu lucrul, se ridică mai presus de patimi. Dar și mintea cuvântătoare de Dumnezeu gustă din experiența celei cunoscătoare dacă se face pe sine mai smerită; iar mintea cunoscătoare gustă din virtutea contemplativă (văzătoare) dacă își păstrează nerătăcită puterea discriminatoare a sufletului. Căci nu se întâmplă să se dea amândouă darurile în întregime fiecărei minți. Iar pricina este ca amândouă să se minuneze de ceea ce are mai mult cealaltă decât ea și așa să sporească în ele smerita cugetare"[28]. Comentând acest text, Părintele Teoclit spune că harisma înțelepciunii o aprinde teologul prin viață duhovnicească și asce-

25 Sfântul Grigorie Palama, *Antireticul al cincilea contra celor scrise de Achindin împotriva luminii harului și a harismelor duhovnicești*, în Sf. Pr. Mărturisitor Dumitru Stăniloae, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, pp. 449-450.

26 FR, vol. VII, EIMBOR, București, 1977, p. 97.

27 Sf. Maxim Mărturisitorul, Ambigua, col. PSB, 80, Ed. IBMBOR, București, pp. 136-137.

28 Sf. Diadoh al Foticeii, *Cuvânt ascetic despre viața morală, despre cunoștință și despre dreapta socoteală duhovnicească, împărțit în 100 de capete*, c. 72, F.R. 1 (1993), p. 449.

tică și prin meditarea la cuvintele lui Dumnezeu ca o angajare efectivă în lupta duhovnicească.

Participarea la Înțelepciunea divină nu este însă doar o experiență individuală, ci una eclezială, care se actualizează în viața liturgică și sacramentală a Bisericii.

Înțelepciunea este privită astfel deopotrivă ca revelație și creștere duhovnicească a omului, întrucât a fost oferită și cuprinsă în persoana Mântuitorului Hristos, unde se unesc și se manifestă plenar toate atributele Înțelepciunii divine, și în lucrarea Duhului Sfânt.

Darurile înțelepciunii se revarsă în smerenia sufletului, plecându-se înțelepciunii atotștiutoare a lui Dumnezeu, care îl face pe om capabil să primească înțelepciunea dumnezeiască, depășind gândirea rațională umană, dar și în frica de Dumnezeu. „Frica de Dumnezeu este începutul înțelepciunii; cei fără minte disprețuiesc înțelepciunea și stăpânirea de sine" (Pilde I, 7), însă aceasta nu este o frică temătoare, ci o cunoaștere adâncă și smerenie față de sfințenia și dreptatea dumnezeiască, ce deschide calea către împărtășirea tainelor divine. Așadar, înțelepciunea dumnezeiască nu este dobândită ca o cunoaștere filozofică abstractă, ci ca „lucrare a Duhului Sfânt" în sufletul omului, pentru că „Duhul Adevărului călăuzește la tot adevărul" (Ioan XVI, 13) și conduce până la „a pătrunde adâncurile lui Dumnezeu" (I Corinteni II, 10), într-o comuniune desăvârșită cu Dumnezeu prin iubire.

Prin urmare, înțelepciunea dăruită de Dumnezeu nu este o simplă cunoaștere intelectuală, ci o lucrare a harului, care oferă această harismă, pe care o putem privi, dincolo de limitele gândirii lumești, în unirea cu Dumnezeu, în iubire și în viață veșnică. Sfinții Părinți ne îndeamnă să o căutăm cu inimă smerită și cu mintea deschisă, răspunzând la chemarea Duhului Sfânt și urmând calea Crucii, care este calea adevăratei Înțelepciuni.